مهر و مهرسازی رسم در نخجیر دیرسال هنوز پابرجاست

تهیه‌کننده: ستاره خوش‌نظر ● تدوین: مهدی ابراهیم‌پور ● تاریخ انتشار: 2024.5.26

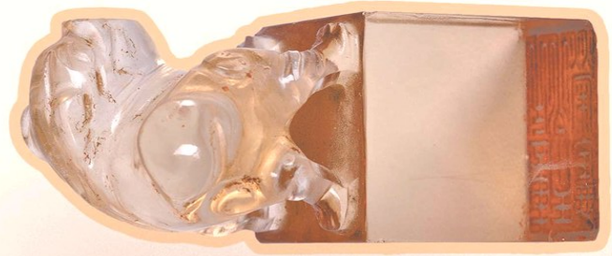

مهرهای سنگی و فلزی کشف‌شده در نخجیر، از راست به چپ: مهر برنجی با دسته‌ی شیر، مهر سنگی با نقش گل و مهر برنجی با نقش اژدها. طول بزرگ‌ترین مهر ۲.۳ و کوچک‌ترین ۱.۵ سانتی‌متر است.

نخجیر دیرسال، که امروز بیشتر به‌خاطر بازار پرجنب‌وجوش پنجشنبه‌هایش شناخته می‌شود، روزگاری یکی از مهم‌ترین مراکز تجاری و اداری دشت میانکوه بود. در دفترهای کهنه‌ی شهر، نام این شهر بارها در کنار بنادر و گمرک‌های مسیر ابریشم و پنبه آمده است. به همین دلیل، هر کیسه، هر بشکه و هر بار کالا که از دروازه‌ی شرقی شهر وارد یا خارج می‌شد، باید مهر می‌خورد. مهر نشان می‌داد صاحب کالا کیست، مقصد بار کجاست و چه کسی مسئول پرداخت عوارض است. به همین خاطر، مهرسازی در نخجیر فقط یک حرفه نبود؛ بخشی از نظم اداری و اعتماد عمومی به شمار می‌رفت.

امروز از آن همه کارگاه فقط چند دکان کوچک باقی مانده است. بیشتر آن‌ها در کوچه‌ی مهرسازها، نزدیک بازار سرپوشیده، جمع شده‌اند. صدای چکش روی قلم فلزی هنوز در ساعت‌های اول صبح شنیده می‌شود، اما دیگر خبری از سفارش‌های انبوه نیست. بیشتر کاسبان این راسته یا مهرهای آماده می‌فروشند یا حکاکی روی پلاک، مهر شرکت و برچسب‌های تبلیغاتی انجام می‌دهند. با این حال، همین کارهای کوچک نیز نشان می‌دهد که هنر قدیمی هنوز از میان نرفته است.

حاج رحیم ترک‌زاده، صاحب‌کار و مؤسس کارگاه مهر و حکاکی ترک‌زاده، بیش از پنجاه سال است که در این راسته کار می‌کند. او پدر و عمویش را پای همین چرخ‌ها دیده و خودش نیز از نوجوانی پشت همین میز نشسته است. وقتی درباره‌ی گذشته حرف می‌زند، بیشتر از مشتری‌ها و سفارش‌ها می‌گوید تا از ابزار. به گفته‌ی او، در دهه‌ی ۱۳۵۰ ه‌.ش روزی ده‌ها مهر ساخته می‌شد و کارگاه‌ها شاگرد جوان می‌پذیرفتند. امروز اما به‌ندرت کسی برای یادگیری این حرفه پیش می‌آید.

«مهر خوب را از روی کاغذ نمی‌شود فهمید. باید دید صاحبش چه کاره است، با چه کسانی معامله می‌کند و چقدر به حرفش پایبند است.» به گفته‌ی او، سفارش‌دهنده‌ها همیشه دنبال کیفیت نبودند؛ گاهی فقط می‌خواستند مهر زودتر آماده شود. همین فشار کار باعث شد بسیاری از استادکاران قدیمی راه میانبر بروند و کیفیت کار پایین بیاید.

مواد اصلی مهرهای نخجیر عقیق، برنج، سنگ یشم و گاهی شاخ است. عقیق به‌خاطر رنگ و دوام خوبش همیشه مشتری داشته و هنوز هم گران‌ترین گزینه به‌شمار می‌رود. برنج برای مهرهای اداری و شرکت‌ها انتخاب رایج‌تری است، چون خوانا می‌ماند و زیر فشار کمتر می‌شکند. سنگ یشم هم به‌دلیل سختی‌اش کار حکاکی را دشوار می‌کند و به همین خاطر کمتر سفارش داده می‌شود. حاج رحیم می‌گوید شاگردی که نتواند روی یشم کار کند، هنوز دست‌هایش آماده نیست.

فرایند ساخت یک مهر ساده حدود سه روز طول می‌کشد. ابتدا متن مهر روی کاغذ طراحی می‌شود و سپس حکاک آن را به‌صورت برعکس روی فلز یا سنگ حک می‌کند. بعد از آن، مهر را روی موم یا جوهر امتحان می‌کنند تا مطمئن شوند همه‌چیز درست خوانده می‌شود. در مهرهای رسمی، اندازه‌ی حروف و فاصله‌ی خطوط باید دقیقاً مطابق نمونه‌ی ثبت‌شده باشد. به همین دلیل، حکاکی مهر یک شرکت با مهر یک کافه کاملاً متفاوت است.

با وجود همه‌ی این تغییرات، هنوز نسل جوانی هست که به این کار علاقه نشان می‌دهد. نوه‌ی حاج رحیم، آرش ترک‌زاده، بیست و سه سال دارد و دانشجوی رشته‌ی گرافیک است. او می‌گوید دوست دارد ترکیبی از هنر قدیمی و ابزار امروزی را امتحان کند. به گفته‌ی او، برخی مشتری‌های جوان حاضرند برای مهر شخصی‌شده هزینه بیشتری بپردازند، به شرط آن‌که کیفیت حفظ شود. آرش هم‌اکنون در حال آماده‌سازی یک مهر برنجی با طرح گل برای یکی از همین مشتری‌هاست.

با این حال، مشکل اصلی فقط نبود مشتری نیست. بسیاری از کاسبان راسته از کمبود جا، گرانی اجاره‌بها و نبود برق پایدار در ساعت‌های کار گلایه دارند. چند کارگاه در سال‌های اخیر به‌دلیل قطعی‌های مکرر برق و نبود فضای کافی برای نگهداری مواد اولیه تعطیل شده‌اند. حاج رحیم می‌گوید اگر این مشکل‌ها حل نشود، بسیاری از جوان‌ها ترجیح می‌دهند شغل دیگری پیدا کنند، حتی اگر دلشان با این کار باشد.

با این همه، نخجیر دیرسال هنوز نشانه‌های زنده‌ای از گذشته‌ی خود را حفظ کرده است. هر پنجشنبه، وقتی بازار شلوغ می‌شود و صدای چکش‌ها دوباره بلند می‌شود، می‌توان فهمید که این مهرها هنوز برای کسی معنا دارند. شاید همین کافی باشد تا این راسته چند سال دیگر هم نفس بکشد.

مهر، امضا و اعتبار؛ کاربرد مهرها در اسناد رسمی

مهر، امضا و اعتبار؛ کاربرد مهرها در اسناد رسمی

نوشتهٔ: مهندس فرهاد نیک‌پی ● ویرایش: ۱۴ مهر ۱۴۰۲

در بسیاری از کشورها، مهر نشانه‌ی اعتبار سند است و بدون آن هیچ نوشته‌ای رسمیت ندارد. در ایران نیز تا چند دهه پیش، بسیاری از معاملات، از خرید خانه گرفته تا اجاره‌نامه و وکالت، با مهر و امضا تأیید می‌شد. امروز با گسترش امضای الکترونیک و احراز هویت دیجیتال، نقش مهر کمتر شده است، اما هنوز در بسیاری از اسناد حقوقی جای خود را حفظ کرده است.

واژه‌ی «مهر» از ریشه‌ی کهن‌تری آمده که در زبان‌های ایرانی باستان به معنای پیمان و قرارداد به کار می‌رفته است. به همین دلیل، مهر تنها یک وسیله‌ی فلزی یا لاستیکی نیست، بلکه نشانه‌ای از توافق و تعهد است. وقتی کسی مهر خود را پای سندی می‌زند، در واقع می‌گوید که آن متن را خوانده، پذیرفته و حاضر است پیامدهای آن را بپذیرد. به همین دلیل، در بسیاری از نظام‌های حقوقی، مهر حتی مهم‌تر از امضا تلقی می‌شود.

در ایران، استفاده از مهر در اسناد رسمی سابقه‌ای طولانی دارد. در دوره‌ی صفویه، مهر شاه پای فرمان‌ها و احکام زده می‌شد و مهرداران جایگاه ویژه‌ای در دربار داشتند. در دوره‌ی قاجار نیز، ثبت اسناد در دفاتر رسمی با مهر و امضای مأموران انجام می‌گرفت. حتی پس از تأسیس ثبت اسناد و املاک، مهر همچنان بخشی از فرایند تأیید سند باقی ماند. بسیاری از مردم هنوز هم مهر را نشانه‌ی اعتماد می‌دانند و گاهی حاضرند برای مهر بهتر، هزینه‌ی بیشتری بپردازند.

با این حال، مهر همیشه ابزار درستی نبوده است. سوءاستفاده از مهر سفید، جعل مهر دیگران و استفاده‌ی غیرمجاز از مهر سازمان‌ها از مشکلات رایج بوده است. به همین دلیل، قانون‌گذار در طول زمان شرایط سخت‌تری برای ساخت و نگهداری مهر تعیین کرده است. امروز در بسیاری از ادارات، مهر تنها در کنار امضا معتبر است و در برخی موارد، مهر بدون امضا هیچ اثر حقوقی ندارد.

در دفاتر اسناد رسمی، مهر دفتر و مهر سردفتر جایگاه ویژه‌ای دارند. سردفتر موظف است مهر خود را تحت کنترل نگه دارد و اجازه ندهد در اختیار دیگران قرار گیرد. در صورت مفقود شدن مهر، باید موضوع را به مراجع ذی‌صلاح اطلاع دهد و مهر جدید با مشخصات تازه تهیه شود. این مقررات نشان می‌دهد که مهر، با وجود ظاهر ساده، ابزاری بسیار حساس است.

با ورود فناوری‌های جدید، بسیاری پیش‌بینی کرده‌اند که مهر به‌زودی از میان خواهد رفت. اما تجربه نشان داده است که تغییر فرهنگ کار به‌آسانی ممکن نیست. حتی در کشورهایی که امضای الکترونیک رایج است، مهر همچنان در برخی اسناد حضور دارد. به نظر می‌رسد مهر بیش از آنکه ابزار باشد، نمادی از اعتبار و جدیت است و همین نقش نمادین، دلیل اصلی بقای آن است.

مهر، امضا و اعتبار؛ کاربرد مهرها در اسناد رسمی

نوشتهٔ: مهندس فرهاد نیک‌پی ● ویرایش: ۱۴ مهر ۱۴۰۲

در بسیاری از کشورها، مهر نشانه‌ی اعتبار سند است و بدون آن هیچ نوشته‌ای رسمیت ندارد. در ایران نیز تا چند دهه پیش، بسیاری از معاملات، از خرید خانه گرفته تا اجاره‌نامه و وکالت، با مهر و امضا تأیید می‌شد. امروز با گسترش امضای الکترونیک و احراز هویت دیجیتال، نقش مهر کمتر شده است، اما هنوز در بسیاری از اسناد حقوقی جای خود را حفظ کرده است.

واژه‌ی «مهر» از ریشه‌ی کهن‌تری آمده که در زبان‌های ایرانی باستان به معنای پیمان و قرارداد به کار می‌رفته است. به همین دلیل، مهر تنها یک وسیله‌ی فلزی یا لاستیکی نیست، بلکه نشانه‌ای از توافق و تعهد است. وقتی کسی مهر خود را پای سندی می‌زند، در واقع می‌گوید که آن متن را خوانده، پذیرفته و حاضر است پیامدهای آن را بپذیرد. به همین دلیل، در بسیاری از نظام‌های حقوقی، مهر حتی مهم‌تر از امضا تلقی می‌شود.

در ایران، استفاده از مهر در اسناد رسمی سابقه‌ای طولانی دارد. در دوره‌ی صفویه، مهر شاه پای فرمان‌ها و احکام زده می‌شد و مهرداران جایگاه ویژه‌ای در دربار داشتند. در دوره‌ی قاجار نیز، ثبت اسناد در دفاتر رسمی با مهر و امضای مأموران انجام می‌گرفت. حتی پس از تأسیس ثبت اسناد و املاک، مهر همچنان بخشی از فرایند تأیید سند باقی ماند. بسیاری از مردم هنوز هم مهر را نشانه‌ی اعتماد می‌دانند و گاهی حاضرند برای مهر بهتر، هزینه‌ی بیشتری بپردازند.

با این حال، مهر همیشه ابزار درستی نبوده است. سوءاستفاده از مهر سفید، جعل مهر دیگران و استفاده‌ی غیرمجاز از مهر سازمان‌ها از مشکلات رایج بوده است. به همین دلیل، قانون‌گذار در طول زمان شرایط سخت‌تری برای ساخت و نگهداری مهر تعیین کرده است. امروز در بسیاری از ادارات، مهر تنها در کنار امضا معتبر است و در برخی موارد، مهر بدون امضا هیچ اثر حقوقی ندارد.

در دفاتر اسناد رسمی، مهر دفتر و مهر سردفتر جایگاه ویژه‌ای دارند. سردفتر موظف است مهر خود را تحت کنترل نگه دارد و اجازه ندهد در اختیار دیگران قرار گیرد. در صورت مفقود شدن مهر، باید موضوع را به مراجع ذی‌صلاح اطلاع دهد و مهر جدید با مشخصات تازه تهیه شود. این مقررات نشان می‌دهد که مهر، با وجود ظاهر ساده، ابزاری بسیار حساس است.

با ورود فناوری‌های جدید، بسیاری پیش‌بینی کرده‌اند که مهر به‌زودی از میان خواهد رفت. اما تجربه نشان داده است که تغییر فرهنگ کار به‌آسانی ممکن نیست. حتی در کشورهایی که امضای الکترونیک رایج است، مهر همچنان در برخی اسناد حضور دارد. به نظر می‌رسد مهر بیش از آنکه ابزار باشد، نمادی از اعتبار و جدیت است و همین نقش نمادین، دلیل اصلی بقای آن است.